

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

CDA heeft ook nu boodschap voor verzoening kapitaal en arbeid

De verzorgingsstaat is een vanzelfsprekendheid geworden. Toch blijft er de noodzaak na te denken over structuur en functioneren, gegeven het voortdurende veranderingsproces van de economie. Christendemocraten kunnen dankzij hun ideologie een dankbare bijdrage leveren aan vormgeving en vernieuwing.

---

door Wil Albeda

De auteur is emeritus hoogleraar sociaal-economisch beleid aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, oud-minister van sociale zaken (1977-1981) en voormalig voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

HET SCANDINAVISCH MODEL

In zijn boeiende studie *Common Wealth* stelt Jeffrey Sachs dat de verzorgingsstaat zoals die is ontwikkeld in de Scandinavische landen, zowel een mogelijkheid tot concurrentie in de globale economie als werkgelegenheid en spreiding van de welvaart realiseert. Kapitalisme, stelt Sachs, is robuust. Het is mogelijk om hoog niveau van inkomen, groei en technologische vernieuwing te combineren met een hoge graad van sociale bescherming.

Hij noemt Denemarken, Finland, Noorwegen en Zweden als geslaagde sociale welvaartsstaten. Ook Nederland noemt hij in dit verband, hoewel hij stelt dat ons land elementen van de noordelijke en van de continentale Europese landen verenigt, zonder dat overigens duidelijk te maken.

De sociale welvaartsstaten van het noorden zijn geslaagd omdat zij sociale steun voor de bevolking in de actieve leeftijd combineren met door de

staat ontwikkelde en gesteunde werkgelegenheidsprogramma's. Zodoende kunnen mensen die een uitkering ontvangen, ertoe worden overgehaald om te werken. De overheid fungeert vaak als werkgever in laatste instantie.

In de noordelijke landen wordt de werking van de verzorgingsstaat bevorderd door de homogene opbouw van de bevolking. Dat ligt, gegeven de gemengde bevolking, in de Verenigde Staten maar ook bij ons anders en moeilijker.

Als men de vraag stelt naar het waarom van de verzorgingsstaat, dan moet worden vastgesteld dat over deze vraag eigenlijk weinig discussie is geweest. Syb Talma (1864-1916), in het kabinet-Heemskerk minister voor de ARP, pleitte al voor een systeem onder leiding van de sociale partners.

Al vroeg wordt in Nederland de sociale politiek een coproductie van overheid en sociale partners. Wel moet worden vastgesteld dat deze coproductie, ondanks de schijnbare neocorporatieve structuur, wordt beheerst door de overheid, die de wettelijke regeling van de verschillende sociale regelingen oplegt aan de bedrijfsverenigingen van de sociale partners.

Na de Tweede Wereldoorlog is er geen wezenlijke verandering in deze opzet. Wel is er de mogelijkheid van een nieuwe consensus die, in het voetspoor van Keynes en Beveridge, de oude discussie kan doorbreken. Niemand pleit meer voor een staatseconomie, de roep om nationalisatie verstomt.

Men ging, kort samengevat, geloven dat volledige verzorging zou leiden tot volledige werkgelegenheid, terwijl de volledige werkgelegenheid de volledige verzorging betaalbaar zou houden.

Op deze basis was een consensus mogelijk: de Nederlandse verzorgingsstaat kende geen oppositie, tot de recessie van de jaren zeventig en tachtig. De simpele veronderstellingen over de relatie tussen welvaartsstaat en volledige werkgelegenheid bleken onjuist. Het functioneren van een verzorgingsstaat was geen garantie voor volledige werkgelegenheid. Bovendien, massawerkloosheid bedreigde de verzorgingsstaat. De verzorgingsstaat werd geconfronteerd met een financiële crisis.

De reactie daarop lag voor de hand: bezuiniging en loonmatiging, zonder het functioneren van de verzorgingsstaat zelf aan de orde te stellen. Het corrigerende beleid van de jaren zeventig en tachtig doorbrak de consensus waarop de verzorgingsstaat berustte.

DE CHRISTENDEMOCRATIE EN DE WELVAARTSSTAAT

In de jaren vijftig en zestig bestond er in elk geval in de ARP een kritische houding tegenover de verzorgingsstaat. Men zag er een streven in om de overheid een brede greep te geven op het economische leven. Ik heb mij toen bezig gehouden met de vraag of men begreep dat het bij het begrip

verzorgingsstaat niet ging om een totalitaire staat.¹ Men zag niet in dat er verscheidene opvattingen denkbaar zijn. Zo kan men ook een Keynesiaanse visie introduceren, waarbij de sociale zekerheid en de sociale zorg een effectieve inkomensstroom in stand houden.

Men ging vooral uit van de verzorgingsgedachte en zag over het hoofd dat de uitkeringen door een niet-ambtelijk orgaan gebeurde, en dat duidelijk was dat de uitkeringen het resultaat waren van de eigen verzekeringspremie.

Het partijbestuur van de ARP accepteerde een soortgelijke gedachtegang in de loop van de tijd. De welvaartsstaat kreeg de steun van de ARP, ook al bleven er verschillen van mening. Zowel in de discussie binnen de christendemocratie als die tussen de politieke groeperingen, blijkt het maatschappijmodel waarvan men uitgaat belangrijk te zijn. Extreem geredeneerd zou voor de aanhangers van de klassenstrijd de eliminering van het kapitalisme het motief kunnen zijn. In de naoorlogse discussie speelde deze visie geen rol meer. Wel stond tegenover een statelijke welvaartsstaat een neocorporatieve of een niet-statelijke uitvoering. Een voorbeeld is de discussie over staatspensioen of private pensionering.

In de praktijk werd geen duidelijke keuze gemaakt. De uitvoering van de sociale zekerheid voor bedrijfsverenigingen betekende in theorie niet-ambtelijke en niet-statelijke uitvoering, maar de wettelijke voorschriften leidden ertoe dat een onduidelijk compromis werd gevonden, zonder dat dit met zoveel woorden werd gerealiseerd. Ons *etatisme* ontstond vooral door de rooms-rode samenwerking in de naoorlogse politiek. In andere landen speelden de maatschappelijke organisaties een veel belangrijker rol in de uitvoering van de sociale zekerheid. Het is aantoonbaar dat de vakverenigingen in die landen, waaronder België en Zweden, veel profijt hadden van hun duidelijke rol in de uitvoering van de sociale zekerheid. Hun ledentallen, bijvoorbeeld, liggen hoger dan in Nederland.

De recessie van de jaren tachtig leidde tot een nieuwe evaluatie van de verzorgingsstaat. *Publieke gerechtigheid*, een rapport van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA uit 1990, bevat een uitvoerig uitgewerkte visie van de christendemocratie.

In dit rapport staat het maatschappijmodel centraal. Daarbij wordt de verwantschap van het protestantse denken en de rooms-katholieke benadering duidelijk gemaakt en een christendemocratisch maatschappijmodel uitgewerkt, aan de hand van de klassieke concepten subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring. Beide hechten belang aan het maatschappelijk middenveld. Deze intermediaire structuren tussen de enkeling en de staat moeten worden georganiseerd zonder ongewettigde bemoeienis van de staat of dominerende groepen.

Het bij elkaar brengen van beide tradities leidde tot een zelfstandige christendemocratische filosofie, met als belangrijke kenmerken:

- de mens als verantwoordelijk wezen;
- de samenleving als conglomeraat van leefsfieren met een eigen mandaat;
- de staat als schepper van publieke voorwaarden die mensen en verbanden in staat stellen hun verantwoordelijkheden te beleven.²

In de praktijk komt dit standpunt neer op een pleidooi voor een welvaartsamenleving met sterke inbreng van betrokkenen, vakverenigingen en werkgevers, oftewel een standpunt dat uitgaat van de verzoening van kapitaal en arbeid en niet van eliminatie van het kapitalisme. In wezen past deze christendemocratische benadering goed in een praktijk van de Nederlandse verzorgingsstaat. Zij maakt een samenwerking mogelijk met zowel socialisten, die meer geneigd zijn de rol van de staat te onderlijnen, als met liberalen, die ruimte willen voor een praktijk van vrije economie.

VERZORGINGSSTAAT GEZAMENLIJK PROJECT

De Nederlandse verzorgingsstaat is niet ontstaan als programmapunt van hetzij de christendemocratie, hetzij de sociaaldemocratie, hetzij het liberalisme. In wezen hebben alle drie hoofdstromen uit de Nederlandse politiek een bijdrage geleverd aan het denken over de welvaartsstaat.

De Nederlandse verzorgingsstaat is niet ontstaan als programmapunt van hetzij de christendemocratie, de sociaaldemocratie of het liberalisme

De naoorlogse politieke ontwikkeling werd, anders dan die van de vooroorlogse periode, gekenmerkt door wisselende samenwerking tussen de drie hoofdstromen. De veranderde positie van de christendemocratie speelde daarbij een hoofdrol.

De christelijke politieke partij, vooral de oudste partij die deze politiek ontwikkelde, de Anti-Re-

volutionaire Partij (ARP), zag zichzelf als vormgever aan de antithese, de tegenstelling tussen christenen en niet-christenen. Voor Abraham Kuypers, maar ook voor zijn katholieke politieke bondgenoten, ging het erom de christelijke meerderheid van ons volk stem te geven. Samenwerking met niet-christelijke partijen was ongewenst en in strijd met de heersende antithese.

In de naoorlogse verhoudingen vormden de protestantse partijen en de Katholieke Volkspartij (KVP), de opvolger van de vooroorlogse Rooms-

Katholieke Staatspartij (RKSP), niet langer een meerderheid. Tegelijkertijd verliet de ARP het denken vanuit de antithese.

Tot in de jaren vijftig pretendeerden ARP en KVP te beschikken over een ideologie die rechtstreeks was afgeleid uit het geloof en die hun functioneren als een partij van christenen tekende. In de jaren vijftig en zestig ontwikkelde zich een andere houding van de christendemocratie. Niet langer pretendeerde men de gehele waarheid te kennen en te beleven. Veeleer gingen christendemocraten een verzoenende rol spelen in het politieke leven. Als christenpolitici wilden zij de eenzijdigheden van de beide andere politieke stromingen aanwijzen, en in de samenwerking met anderen deze corrigeren. Maar tegelijkertijd wilden zij de juiste doelstellingen van anderen ondersteunen en mee uitwerken.

J.J. van den Berg ziet de ontwikkeling van de ARP in de naoorlogse decennia als een verschuiving van het zwaartepunt van traditie naar modern. Dit lijkt me te somber.³

In plaats van de antithese, die samenwerking met anderen uitsluit, komt er veeleer een streven naar samenwerking met anderen. Enerzijds is er de noodzaak met anderen samen te werken, gegeven de eigen minderheidspositie. Anderzijds ontwikkelt zich een streven naar verzoening met anderen. Het streven naar samenwerking kan heel wel worden geïnspireerd door een gevoel van eigen gelijk. Het wordt immers juist een poging om vanuit de eigen beginselen — of vanuit eigen maatschappij- en staatsvisie — corrigerend en vormend op te treden.

De wijze waarop de confessionele partijen, na het verzet tegen de welvaartsstaat te hebben verlaten, een eigen visie op die constructie ontwikkelden, vormt een interessant voorbeeld van de manier waarop de ‘strategie der verzoening’ functioneerde.

Bij de totstandkoming van het CDA werd een doctrine van de nieuwe partij omschreven als te bestaan uit de vier kernbegrippen gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, solidariteit en rentmeesterschap. Hierin kan men zowel de soevereiniteit in eigen kring als de solidariteit herkennen, alsmede een verwijzing naar evangelisch denken.

Het WI-rapport *Van Verzorgingsstaat naar Verzorgingsmaatschappij* stelde dat de verzorgingsstaat was doorgeschoten en concludeerde dat christendemocraten hieraan hadden meegewerkt. Daarom was het nodig de verzorgingsstaat grondig te herzien. De overheid moest een aantal basisvoorzieningen waarborgen: minimumloon, sociale uitkeringen en een noodzakelijk gegarandeerd minimumniveau aan hulpverlening. Het rapport vraagt om een confrontatiepolitiek: ‘Het scheppen van omstandigheden waardoor mensen en maatschappelijke organisaties weer zicht krijgen op hun verantwoordelijkheden en verplichtingen jegens elkaar.’

Men kan in de loop van de jaren negentig zien dat in het christendemocratische denken een verschuiving plaatsvindt. Die verschuiving komt erop neer dat bij het realiseren van de verantwoordelijke maatschappij niet langer de organisaties de verantwoordelijkheid dragen, maar dat het veeleer de burgers zelf zijn, die de verantwoordelijkheid op zich dienen te nemen.⁴ Het gaat erom dat de verstatelijking wordt vermeden.

Persoonlijk heb ik mij altijd thuis gevoeld in het aanvaarden van het neocorporatieve model, als het gaat om het optreden van en het rekening houden met de maatschappelijke organisaties.⁵ Toch is het goed om na te denken over de grenzen van het (neo)corporatisme. Corporatief organiseren en denken kan de eigen verantwoordelijkheid van burgers ondermijnen.

Het laten vallen van het neocorporatieve denken heeft grote bezwaren. Men kan in het toenemende beroep op actie, in de vorm van staking, of in burgerlijke onvrede de verwachting van het neocorporatieve denken herkennen. Hier staat tegenover de mogelijkheid om de persoonlijke verantwoordelijkheid te benadrukken, wat kansen geeft om in de verzorgingsstaat burgers te verplichten zichzelf te wapenen tegen de risico's van het economische leven door preventieve scholing en in het algemeen zich flexibel op te stellen. Een genuanceerde waardering voor de persoonlijke verantwoordelijkheid in een neocorporatief verkeer lijkt wenselijk.

Juist de vanzelfsprekendheid van de verzorgingsstaat vraagt om bezinning op het wezen ervan in een tijd als de huidige, nu het functioneren ervan opnieuw in discussie is. Om economische reden, maar ook met het ook op het maatschappelijke effect. De christendemocratie heeft de maatschappelijke visie die hiervoor de ruimte biedt.

Noten

- 1 J.J. van den Berg, Deining, Koers en karakter van de A.R.P. ter discussie 1956-1970 Dissertatie, Amsterdam 1999
- 2 Samenvatting van Greetje Witte-Rang in 'Geen recht de moed te verliezen',

Zoetermeer 2008

- 3 J.J. van den Berg, Deining, a.w.
- 4 Van den Heuvel en Prij, Hoever moet de nieuwe confrontatiepolitiek van het CDA gaan? In: CDV, Herfst 2005
- 5 Albeda en Ten Hove, *Neocorporatisme*, Kampen 1986